

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
Покренут 1953.

MATICA SERBICA
DEPARTMENT OF LITERATURE AND LANGUAGE

MATICA SRPSKA JOURNAL OF LITERATURE AND LANGUAGE
Established in 1953

Главни уредници

Академик МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ (1953–1978)

Др ДРАГИША ЖИВКОВИЋ (1979–1994)

Др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ (1995–1999)

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ (2000–)

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, др ЈОВАН ДЕЛИЋ,
др САЊА БОШКОВИЋ ДАНОЈЛИЋ, др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН,
др МАРИЈА КЛЕУТ, др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО,
др ЖАНА ЛЕВШИНА, др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ДЕЈВИД НОРИС,
др ПРЕДРАГ ПЕТРОВИЋ, др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др ИВО ТАРТАЉА,
др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ, др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ,
др САША ШМУЉА

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ ПЕТА (2017), СВЕСКА 3

МАТИЦА СРПСКА

Др Славица О. Гароња Радованац

ТРИ НЕПОЗНАТА ПИСМА ЈЕЛЕНЕ Ј. ДИМИТРИЈЕВИЋ*
(ИЗ ФОНДА МЛАЂИХ РУКОПИСА И АРХИВАЛИЈА
РУКОПИСНОГ ОДЕЉЕЊА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ)¹

У раду се доносе три до сада непозната писма Јелене Ј. Димитријевић (1862–1945), српске књижевнице која је оставила обимно и тек однедавно озбиљније истражено књижевно дело. Ова писма су важна, јер је је кореспонденција Јелене Ј. Димитријевић углавном несачувана. С обзиром на то да је упућена уреднику Политике, Живку Милићевићу (у релативно кратком временском периоду – од краја 1926, до краја 1927), у овом раду успостављен је контекст њиховог настанка који прати настанак њених путописа *Седам мора и њри океана*, али значајно слика и неке специфичне књижевне прилике у Београду, и то с обзиром на наше познате књижевнице међуратне епохе – Даницу Марковић, Смиљу Ђаковић, Делфу Иванић.

Кључне речи: Јелена Ј. Димитријевић, преписка, Политика, Ж. Милићевић, Д. Марковић.

У рукописном одељењу Народне библиотеке, у архиви Живка Милићевића, једног од уредника Политике², чувају се, међу различитим значајним

* Овај рад је настао као део истраживања у оквиру пројекта *Књиженство – историја и теорија женске књижевности на српском језику до 1965* (бр. 178029) које финансира Министарство за науку и технологију.

¹ Са дозволом управника Народне библиотеке, г. Л. Блашковића, и уз свестрану помоћ руководиоца Фонда млађих рукописа и архивалија, мр Ивана Обрадовића, коме се најтоплије захваљујем, ова писма Јелене Димитријевић (под сигнатуром Р 645 /153, 154, 155) публикују се први пут.

² Живко Милићевић (1896–1962), рођен у Кораћици. У Политку ступио 1919. године. Бавио се поезијом и књижевношћу и био дуго година уредник књижевне рубрике Политике. Истакао се као новинарски педагог. Један је од покретача *Политике за децу* (Миливојевић 1984: 245). Његова рукописна заоставштина чува се данас у Народној библиотеци под сигнатуром Р 645 /128–193.

личностима међуратног Београда³ и три писма књижевнице Јелене Ј. Димитријевић. Писана у распону од годину дана (1926–1927), пре и после великог, рекли бисмо – животног подухвата ове књижевнице – пута око света – који је трајао нешто мање од годину дана⁴, из чега ће настати њено последње, за живота објављено дело *Седам мора и шри океана* (1940)⁵, ова три до сада необјављена писма, од којих је прво послано из Каира, а два из Београда, драгоцене сведоче о неким важним детаљима, како из приватне ситуације књижевнице, бацајући додатно светло на њен, иначе мало познат и истражен живот, тако и на књижевне прилике међуратног Београда. Уз то, може се пратити и контекст настанка њеног будућег путописа *Седам мора и шри океана*, од којег је књижевница за живота успела да објави само први део⁶. Наиме, колико прво писмо из Каира сведочи о мотивацији и околностима да се Јелене Ј. Димитријевић уопште упусти у такав подухват, какав је био предузети пут око света, респектабилан у сваком погледу и у светским размерама, толико два друга писма танано и пластично оцртавају један сегмент, значајан за историју српске женске књижевности – јер су у њему непосредно споменуте и занимљивим детаљима допуњени портрети још две књижевнице међуратне епохе – Данице Марковић и Смиље Ђаковић,

³ Међу осталим, у архиви Ж. Милићевића чувају се писма Драгише Васића, Владимира Дворниковића, Селене Дукић, Јелене Ј. Димитријевић и других значајних сарадника Политике и личности из културе међуратног Београда.

⁴ На пут око света Јелена Ј. Димитријевић кренула је из Ђенове, бродом *Ишпалција*, 18. новембра 1926. када се упутила у Египат – у Александрију и Каиро (где проводи скоро цео децембар 1926), да би 29. децембра стигла у Јерусалим. У Светој земљи Ј. Димитријевић борави до половине јануара 1927, када преко сиријске пустиње долази у Дамаск, да би преко Бејрута стигла у Хаифу, одакле купује бродску карту за Индију (Бомбај). Довде је објављен (први део) путописа *Седам мора и шри океана* (1940). У рукописној заоставштини Јелене Ј. Димитријевић кроз други део (Р 540) необјављеног наставка путописа можемо приближно реконструисати њену даљу маршруту: 30. јануара 1927. је на путу за Индију (преко Црвеног мора, на броду *Краковија*), а у Бомбај стиже почетком фебруара 1927. У Индији Ј. Димитријевић борави током марта и априла месеца, би крајем априла 1927. већ била у Јапану (писмо из Токија). После Токија и Јокохаме, плови преко Тихог океана (мај 1927), и стиже у Америку – прво у Сан Франциско, да би јула 1927. године била, како каже, „поново у Њу Јорку, након седам година“. (Ј. Димитријевић је укупно три пута посетила, или дуже времена живела у Америци: 1918–1920, 1927, и 1933 – након чега настаје и њено значајно дело *Нови Свећ или у Америци годину дана*, 1934). Поновни долазак у Европу, и луку Ђенову, тј. место одакле је и кренула, сем егзалтираном „посланицом“ Ј. Димитријевић је документовала и датумом (31. јула 1927. године) – дакле, три и по месеца мање од годину дана трајао је њен пут око света, јединствен не само у нашој књижевности, већ и имаголошкој култури тога времена.

⁵ Јелена Ј. Димитријевић, *Седам мора и шри океана: љућем око свећа*, Државна штампарија Краљевине Југославије, 1940, стр. 406.

⁶ Из другог дела необјављеног рукописа (сигнатура Р 540), са пута по Индији, Ј. Ј. Димитријевић је за штампу припремила и објавила само три поглавља под насловом *Писма из Индије* (Библиотека Народног универзитета у Београду, Београд, 1928), где доминира опис њеног сусрета и разговора са Р. Тагором.

чиме писма Јелене Димитријевић, сем о њој као личности, бацају додатно светло и на ситуацију и мрежу односа и околности везаних и за споменуте књижевнице, њихову животну ситуацију, као и психолошке карактерне црте сваке понаособ. У анализи писама (које на крају објављујемо у препису), кренућемо хронолошки, проширујући свако писмо контекстом његовог настанка – кроз само дело Јелене Димитријевић, као и кроз сведочанства првог реда од стране њених савременица, као плод досадашњих истраживачких резултата, којима ова писма представљају драгоцену допуну епохи у којој су стварали Јелена Ј. Димитријевић и њени савременици.

1. Прво писмо из Каира, датовано 29. децембра 1926. године (Р 645/153), упућено Живку Милићевићу, говори о једном битном и личном моменту из живота Јелене Ј. Димитријевић, који се може сматрати и главом мотивацијом, да се ова књижевница уопште отисне на дуго планирано путовање око света, што је по себи респектабилан потез за њено време, нашу, још увек конзервативну и патријархалну средину, па и за њене године (тада је имала пуне 64 године), о чему детаљно говори и у првом поглављу свог путописа *Седам мора и шри океана*. Наиме, у овом писму, Јелена Ј. Димитријевић подсећа Ж. Милићевића на свој давни план („Да ли се сећате да сам на овај пут пошла још прошле године?“), спомињући да ју је болест очију и „бечки окулисти“, а ускоро и операција у Бечу у међувремену спречила да оствари тај свој велики наум. О том преломном тренутку и иницијалној мотивацији, да своје снове коначно претвори у стварност (недавно избегнута могућност потпуног губитка вида), Јелена Ј. Димитријевић сведочи и у уводном поглављу *Седам мора и шри океана*:

„...Још бежим од катастрофе која ми је претила, и не верујем да сам побегла од несреће која ме је хтела задесити...Још јурим по свету да се нагледам бела света...И каква је то несрећа која ме умало не задеси баш кад бејех готова да се кренем на овај пут на који се крећем сутра, на један пут велики, необичан, просто невероватан и за моје године и за наше појмове...И та катастрофа, слична грму из ведра неба, била би гора од смрти. Очни вид!... (ДИМИТРИЈЕВИЋ 1940: 9–10).⁷

У том смислу, из овог писма заиста тријумфално звучи реченица, написана (већ у Каиру), о првој етапи тог њеног „остварења сна“: „И сад сам пошла да остварим, што се није могло остварити прошле године“. Другим речима, психолошки механизам, активира осећање, након избегнуте могућности да заувек остане без чула вида – пресудног за њене две подједнаке важне страсти – писање и путовање – да све у животу постаје поклон, са мноштвом неслућених могућности да се тај (преостали) живот учини још богатијим

⁷ Такође, у наставку овог увода, она прецизира да је још „рековалесцент“ од онога „доживљеног и преживљеног у почетку ове године“, тј. фебруара 1926. године, како смо израчунали, када је имала операцију очију у Бечу.

и садржајнијим, у шта се свакако уклапао њен давнашњи сан о путу око земаљске кугле, како кроз избор дестинација, тако и кроз сам интензитет доживљаја описаног који се понекад чини екстатичним, а што чини ове путописе, колико изузетно реалистично-сликовито-симболичним, толико и писаним песничким језиком („као у неком сну“), што је добило и свој песнички еквивалент и одушак.⁸

Други део писма тиче се (послатог) текста који је Јелена Ј. Димитријевић, у форми „писма из Египта“ наменила Политици за објављивање. У епистолярној форми, упутила га је својој омиљеној пријатељици и адресату Делфи Иванић, са прецизним напоменама уреднику, али и узгредним, високим вредновањем овог листа у односу на сву осталу периодику у Србији и Краљевини Југославији, тада већ у трећој деценији свог излажења („У њему нема ничег приватног и ја држим да ћете му ви дати места у вашем листу који ја боље ценим од свих листова, наших дневних што излазе у нашој земљи“).

И у последњој напомени, Јелена Ј. Димитријевић, одражава један прагматичан и систематичан дух („Најлепше молим, кад се штампа – ако се штампа – ово моје писмо, да се обрати пажња на коректуру, и да се у тексту ништа не мења нити додаје“ – подв. Ј.Ј.Д.), са поновљеним комплиментом, да је у погледу коректуре „Политика у томе озбиљнија и пажљивија него наши литерарни листови.“

Са изразима личног уважавања уреднику културне рубрике (Ж. Милићевићу), ово писмо Јелене Ј. Димитријевић из Каира, се овим и завршава.

2. Друго писмо упућено Живку Милићевићу (Р 645/154), Јелена Ј. Димитријевић пише из Београда, тачније хотела *Москва*, датирано 19. октобра 1927. године. Писмо је кратко и показује да се Јелена Ј. Димитријевић недавно вратила са свог путовања, и да је већ нешто дуже од два и по месеца у Београду. Врло је интересно место датирања, тј. хотел *Москва* у Београду, у којем борави Јелена Ј. Димитријевић након свог пута око света. Међутим, све ће бити јасније, ако се та чињеница упореди са податком, да је Јелена Ј. Димитријевић увелико имала своју кућу у Београду (Француска улица бр. 29) у којој је живела након Првог светског рата (већ као удовица), грађену по нацртима пројектанта Јована Ј. Станојевића, и која је управо у том периоду, тј. током њеног одсуства била преуређивана (дозидан је спрат), што је завршено тек 1928. године, па се тиме може објаснити њен дужи боравак у (једном од елитних) хотела у Београду.⁹

⁸ У рукописној заоставштини Јелене Ј. Димитријевић, уз други део необјављених путописа око света, налазе се и три свеске стихова, који песнички прате поједине тачке Јелениног путовања (симболично насловљене *К Сунцу за Сунцем*) и који се могу сматрати комплементарним овим путописима (Рукописно одељење Народне библиотеке, Фонд млађих рукописа и архивалија Р 542, 543, 544).

⁹ Ненад Новак Стефановић, Српска Сапфо из Француске улице, *Полиџика*, петак 29. јануара 2016 (додатак: Моја кућа).

У овом писму Јелена Ј. Димитријевић се обраћа Живку Милићевићу по питању ауторских хонорара, које јој је уредник „обећао“, а за објављена „писма из Египта и Индије“ у Политици, са напоменом: „Да сам у повољнијим материјалним приликама, ја вас не бих узнемиравала“, и врло важном реченицом у којој опсервира ситуацију у којој се нашла након повратка: „Али после повратка у Београд, ја сам и у овоме као и у осталим својим стварима наишла на велике непријатности.“; уз молбу да јој се пошаљу они бројеви Политике у којима су њени текстови („то јест ако су се нашли ти бројеви“), писмо се завршава са изразима учтивости и поштовања. Чињеница инсистирања на хонорару из Политике (тако ретка код ње), много је јаснија ако се имају у виду финансијски захвати те године у животу Ј. Димитријевић, који су били у сваком погледу респектабилни (путовање око света, надградња породичне куће).

3. Треће писмо Јелене Ј. Димитријевић (Р 645–155) најопширније, најинтересантније и у сваком случају, најзначајније, неочекивано нам открива један снимак и интересантну мрежу међуратних књижевних прилика и односа, и то међу женским књижевним фигурама Београда тог времена. Истовремено оно открива и једну карактерну црту наше књижевнице, чији се психолошки профил кроз аутобиографске реминисценције, иначе, може пратити и у контексту њених, нарочито путописних дела (посебно у делу *Седам мора и три океана*), чему ово писмо такође представља драгоцену допуну. Наиме, писмо Живку Милићевићу, уједно и последње, упућено је уреднику Политике само осам дана након претходног (датовано 27. октобра 1927, без навођења места писања – вероватно је такође у питању хотел „Москва“), чији је цео садржај посвећен неочекивано искрслон проблему, а у погледу обећаног (и исплаћеног) хонорара Јелени Ј. Димитријевић за претходне путописне прилоге у Политици.

Цео проблем се може апсолвирати као нека врста „повреде части и воље“ саме Јелене Ј. Димитријевић, може се нотирати и као вид (пре)осетљивости у њеном намераваном хуманом ангажману, а који је, на неки начин преусмерен и осујећен. Отуд неубичајен излив гневне увређености, уз дужно и стално подвлачено поштовање према личности Ж. Милићевића. Наиме, већ у другој реченици овог писма, Јелена Ј. Димитријевић износи суштину насталог проблема у погледу хонорара „који јој је понуђен“: тражила га је да би новчано њиме помогла Даницу Марковић, књижевницу за коју је „чула... да је јако оболела и да је у великој материјалној оскудици, па сам желела да јој помогнем.“ Корен проблема настао је када је наша књижевница „запитала администаторку *Мисли*, која посећује Гђу Марковић“ да изближе испита њено стање, односно, да се „Гђа Марковић не би нашла увређена ако бих јој уступила свој хонорар из Политике“ наводећи да Даницу Марковић „веома мало познаје“. У овој реченици Јелена Димитријевић уводи још једну, премда неименовану личност (сада све присутнију фигуру у историји изучавања међуратне (женске) књижевности) – „администраторка“ часописа *Мисао* је

у то време (касније је „власница и уредница“), била Смиља Ђаковић.¹⁰ Мали конфликт, који је настао као неспоразум ове две жене из књижевног света, добро се уклапа у карактеролошки оцртан портрет Смиље Ђаковић, како је даје у својим сећањима Јелена Скерлић-Ђоровић (СКЕРЛИЋ-ЂОРОВИЋ 2014), тако да нема сумње да је реч о тој личности:

„У све се она мешала, увек сматрајући да она то мора да ради...Осим прегалаштва на послу, она се одушљевљавала личностима. После смрти свог вереника, Дисовог брата, кога је у болести предано неговала, једно време била је клонула, али убрзо се као и пре опет почела заносити, дајући машти на вољу. Драга Спасић, глумица, Анђелија Лазаревић, сликарка и књижевница, Мара Малагурска, па Милица Јанковић, Миличица како је звала – за сваку од њих налазила је времена да им указује пажњу и да им чини и оне услуге које саме не *шраже*... (курзив С.Г.Р). А кад је требало помоћи Милицы (Јанковић – прим. С.Г.Р) да покуша лечење у Паризу, њена је замисао била, и она је уствари извела Миличино књижевнo вече.“ (СКЕРЛИЋ-ЂОРОВИЋ 2014: 186)

Тон извесног гнева у писму Јелене Димитријевић према Смиљи Ђаковић, довољно је илустративан, ако се наведе следећа њена реченица: „А шта је ова женска учинила?“, наглашавајући да оно што је она хтела да „изврши у дискрецији“, она је „извршила јавно“, без „мога знања“, подигавши у име Јеленино („баш као да је имала од мене пуномоћје мојом руком потписано и судом потврђено“ њен хонорар („који сам већ била одбила“) и одневши га

¹⁰ Смиља Ђаковић (1885?–1946?) у толикој мери је заборављена књижевна личност међуратног Београда, да се (за сада) не знају ни њена тачна година рођења, ни смрти. Рођена је у Београду, у угледној породици судије, као најмлађе дете (више сестара и браће). Рат је онемогућио њено похађање студија, па се брзо запослила. Током 1914, 1915, радила је као болничарка у Лесковцу, Нишу и Врању, где је и сама добила и прележала тифус и провела окупацију. Име Смиље Ђаковић везује се највише за рад часописа *Мисао*, где је прво радила као „администратор“, а почетком 1930. потписана је и „као власница“ листа. У њему је под псеудонимом Јованка Петровић, објавила и три приповетке из Првог светског рата (две су унете у антологију „*Врђи тајни: антилоџија женске љриповећке до 1950*“ ауторке овог рада (ГАРОЉА 2016). Враћена је у орбиту националног памћења захваљујући текстовима Исидоре Секулић и Јелене Скерлић Ђоровић. Јелена Скерлић даје и њен упечатљив физички портрет: „У ствари, она је трећа од наших жена...која је подсекла себи косу и употпунила тако свој тип nihilисткиње... (СКЕРЛИЋ-ЂОРОВИЋ 2014: 184), наводећи и илустративну карикатуру-портрет Бете Вукановић, која је Смиљу Ђаковић приказала „са неизбежном цигаретом на уснама и димом који се вије око ње“ (и коју смо пронашли и објавили уместо непостојећег портрета, у споменутој антологији *Врђи Тајни*). Занимљиво је споменути и животну максимум Смиље Ђаковић, из истог извора: „Волела бих да завршим овај живот што пре па да се опет поново родим.“ (Исто 2014: 188). Последња информација (из текста Исидоре Секулић „Не заборавити име Смиље Ђаковић“ из 1946) о Смиљи Ђаковић јесте, да је након Другог светског рата „као пука сирота“, радила као „продавац у једном киоску на Теразијама“. Преминула је, вероватно 1946. године, од туберкулозе, од које се лечила и у међуратном периоду. У новије време на Смиљу Ђаковић је скренула пажњу Зорица Хацић (ХАЦИЋ 2014).

Даница Марковић, као испомоћ. Даље, Јелена појашњава околности разговора са „администраторком“ (тј. Смиљом Ђаковић), да је он обављен у „администрацији *Мисли* где се са њом повукла „у један кут тога локала“.¹¹ Највећи бес, како се може закључити, код Јелене је изазвало то што је она желела у највећој дискрецији да помогне Даницу Марковић, („да не бих увредила осетљивост Гђе Марковић а и понос“), наглашавајући њену (доскорашњу) битну класну одредницу „пошто је она до јуче била жена једног човека кога убрајају у београдске богаташе“.

Веома је занимљив завршни део овог писма, у којем на неки начин, Ј. Димитријевић пребацује и Политици, тј. њеном уреднику Живку Милићевићу¹², ову несмотреност („...ја се не чудим толико администраторки *Мисли* (јер она је, свакако, хтела да изиграва добротинку и изврши једно хумано дело – с туђим парама) него се чудим Политици. А може бити да је у том листу уобичајено да се хонорари дају без признаница“). Нарочито је важан Јеленин осврт, још једном, на тренутну егзистенцијалну ситуацију књижевнице Данице Марковић, иначе од тада пратећу одредницу њеног живота.¹³ У том делу писма Јелена пише: „Жао ми је што је ово овако испало, како себе ради, што се потрже моје име за нешто што је неделикатно, толико оне болесне и несрећне жене ради, коју је напустио не само муж, но и пријатељи како сама каже“. У широј опсервацији, Јелена Димитријевић кроз живот Данице Марковић даје и један генерални суд о (нашем тадашњем) друштву: „Књижевници и професори, вели, чашћавали су се сваке недеље и празника на њеном пољском добру, а сад је се нико од њих не сећа, кад је у невољи.“ Ова информација може бити у колизији, са претходном изјавом Ј. Димитријевић, да Даницу Марковић „веома мало познаје“ (ако је наведен њен усмени исказ, онда га је или лично од Д. Марковић чула, или је посредно, преко пријатеља, стигао до ње, што остаје нејасно).

Најзад, у завршници писма Ж. Милићевићу, Јелена Димитријевић дeцидирано наводи да „новац који је Гђи Марковић дат из Политике у име мог хонорара, ја не сматрам да је мој новац, већ Политикин“. За то на неки

¹¹ Редакција часописа *Мисао* селила се на више адреса: „у Спасићевом пасажу“ (Скерлић Ћоровић 2014: 175), док је на заглављу часописа *Мисао* из 1930. уз Смиљу Ђаковић као „власницу“ и В. Живојиновића као уредника, као адреса уредништва назначена улица Кнез Милетина 66.

¹² Управо 1926. године дошло је до коначног и званичног развода брака књижевнице и песникиње Данице Марковић са Момчилом Татићем, адвокатом из богате београдске породице са Топчидера. По тадашњим законима, жени није било обезбеђено никакво издржавање након развода, нити очева обавеза плаћања алиментације за децу, тако да је Даница Марковић са петоро деце, дошла у изузетно тежак материјални положај који ју је пратио све до (преране) смрти 1932. године (Радовановић 2014: 193–194).

¹³ Пошто је Живко Милићевић, уз Симу Пандуровића и Велимира Живојиновића био један од чланова уредништва, веома је лако претпоставити да је жеља Јелене Димитријевић да новчано помогне Даницу Марковић, већ била усмено решена између Живка Милићевића и Смиље Ђаковић још у самој редакцији *Мисли* (Скерлић Ћоровић 2014: 183).

начин „прозива“ лично Милићевића с наводом („да је њој понуђен хонорар од 900 динара“ за путописне прилоге у Политици, „а да је Гђи Марковић дато 1.500 динара“). Цео спор она разрешава на следећи начин: „да за своје дописе из оних далеких земаља од Политике апсолутно никаквог хонорара не тражим“ (подвл. Ј. Ј. Д.). У последњој реченици, могуће је наслутити да је ово и крај њене сарадње са Политиком („Захваљујем Политици на њеном гостопримству“). Пажљивим прегледом годишта Политике након овог датума, могуће би било усмерити истраживање ка томе – да ли је то био заиста крај сарадње Јелене Димитријевић са овим листом? Што се тиче архиве Живка Милићевића, у њој се не налази ништа што би се могло сматрати као концепт одговора Јелени Димитријевић, па претпостављамо да је ово писмо остало без одговора, или је, можда, цео проблем решен међусобно, усменим путем.

Закључак. Три непозната писма Јелене Ј. Димитријевић, која се чувају у архиву Живка Милићевића, уредника Политике, у Рукописном одељењу Народне библиотеке Србије у Београду (Фонд млађих рукописа и архивалија), изузетно су драгоцене са неколико становишта. Пре свега, кореспонденција Јелене Ј. Димитријевић није сачувана (сем неколико официјелних дописа са издавачима), тако да ова писма додатно осветљавају њену, донекле затамњену биографију и генезу појединих дела; затим, ова писма су писана свакако у најважнијем и најинтензивнијем периоду њеног живота и рада (а то је путовање око света и рукопис настао након тога, од чега је објављен само први део, волуминозан путопис *Седам мора и њири океана*, 1940. године). Најзад, треће писмо, уједно и најобимније, приказује културни живот и кроз изванредан неспоразум са уредником Политике, скицира драгоцену слику књижевних прилика између два рата, али и додатно портретише неколико значајних жена-књижевница (Даницу Марковић, Смиљу Ђаковић, Делфу Иванић), укључујући и сопствени интересантан психолошки профил, важан за нека будућа истраживања њеног дела.

ПРИЛОЗИ

(ТРИ ПИСМА ЈЕЛЕНЕ Ј. ДИМИТРИЈЕВИЋ УПУЋЕНА
ЖИВКУ МИЛИЋЕВИЋУ)
У ПРЕПИСУ

Р 645 / 153

Народна библиотека у Београду

1. /Писмо упућено Живку Милићевићу, уреднику Политике – препис/
Каиро, 29. дец. 1926.

Поштовани Господине Уредниче,

Да ли се сећате да сам на овај пут пошла још прошле године? Пошла сам, али нисам дошла у овај део света, јер су ме бечки окулисти одвратили од тога, пошто је још мало требало, па да изгубим очни вид, да га изгубим занавек. На време сам им се обратила за савет, и операција мога ока је успела. И сад сам пошла да остварим, што се није могло остварити прошле године.

Писмо, које шаљем преко Политике, Гђи Делфи Иванићки, написала сам за јавност. У њему нема ничег приватног и ја држим да ћете му ви дати места у вашем листу који ја /2/ боље ценим од свих листова, наших дневних што излазе у нашој земљи.

Најлепше молим, кад се штампа – ако се штампа – ово моје писмо, да се обрати пажња на коректуру, и да се у тексту ништа не мења нити додаје. Можда је ова напомена излишна, пошто је Политика у томе озбиљнија и пажљивија него наши литерарни листови. Мислим на штампарске грешке.

Захваљујући вам на доброту, Господине Уредниче, ја вас молим да уз моје искрено поздравље примите и уверење да вас особито цени

Јелена Ј. Димитријевић

Р 645 / 154

Народна библиотека у Београду

2. Писмо Живку Милићевићу

Хотел Москва
Београд, 19 октобра 1927

Поштовани Господине Уреднице,

Молим вас да будете љубазни и да ми се пошаље хонорара, који сте ми, пре неки дан, обећали. Да сам у повољнијим материјалним приликама, ја вас не бих узнемиравала. Али после повратка у Београд, ја сам и у овоме као и у осталим својим стварима наишла на велике непријатности.

У исто време, ја вас молим /2/ да наредите да ми се пошаљу они бројеви Политике у коме су штампана моја писма из Египта и Индије, то јест ако су се нашли ти бројеви.

Унапред вам захваљујем и молим вас, Господине Уреднице, да верујете да вас особито цени

Јелена Ј. Димитријевић

Р 645 / 155

Народна библиотека Београд

3. Писмо Живку Милићевићу

Београд, 27 октобра, 1927

Поштовани Господине Уреднице,

Пре две недеље, ја сам вам писала и тражила хонорар који сте ми ви били понудили за моје дописе из Египта и из Индије, а које сам ја одбила.

Тражила сам га ево зашто:

Чула сам да је Гђа Даница Марковић, књижевница јако оболела и да је у великој материјалној оскудици, па сам желела да јој помогнем.

Али пре него што бих то учинила, ја сам запитала администраторку Мисли¹⁴, која посећује Гђу Марковић, да ли је истина да је Гђа Марковић тако болесна и у такој оскудици, и да ли се Гђа Марковић не би нашла увређена ако бих јој ја уступила свој хонорар из Политике. Питала сам /2/ стога што ја Гђу Марковић веома мало познајем.

А шта је ова женска учинила?

Ово што сам ја хтела да извршим у дискрецији она је извршила јавно и то још без мога знања баш као да је имала од мене пуномоћје мојом руком потписано и судом потврђено. И то одмах, пре него што сам ја стигла да

¹⁴ Смиља Ђаковић.

пишем Политици, тј. вама, Господине Уреднице, и да тражим хонорар који сам већ била одбила.

Лепо би нам ишло кад би се новац издавао за наш рачун на овај начин и са сведоцима...

Уосталом, сведока и није било. А и да је и било кога у администрацији Мисли, кад сам ја ово говорила, он не би могао чути пошто сам говорила полако повукавши се с администраторком у један кут тога локала.

Јер, као што рекох, ја сам то желела да учиним дискретно, да не бих увредила осетљивост Гђе Марковић, /3/ а и понос, пошто је она до јуче била жена једног човека кога убрајају у београдске богаташе.

Али, ја се не чудим толико администраторки Мисли (јер она је, свакако, хтела да изиграва добротинку и изврши једно хумано дело – с туђим парам) него се чудим Политици. А може бити да је у том листу убичајено да се хонорари дају без признаница. У листовима где сам ја радила и где радим исплаћивани су ми хонорари тек пошто сам по неком послала признаницу, ако ја сама тамо нисам могла отићи.

Жао ми је што је ово овако испало, како себе ради, што се потрже моје име за нешто што је неделикатно, толико оне болесне и несрећне жене ради, једне жене коју је напустио не само муж, но и пријатељи како сама каже. Књижевници и професори, вели, чашћавали су се сваке недеље и празника на њеном пољском добру, а сад је се нико од њих не сећа, кад је у невољи.

/4/ Да завршим.

Новац који је Гђи Марковић дат из Политике у име мога хонорара, ја не сматрам да је мој новац, већ Политикин.

Не сматрам зато што је уопште некеме дат без мога знања и писменог налога; и још зато што то није сума која је мени као хонорар понуђена.

Јер мени сте ви, Господине Уреднице, понудили 900 динара (да ми се из Политике пошаљу), а Гђи Марковић је дато 1.500 динара.

Што се тиче мене, Господине Уреднице, ја за своје дописе из оних далеких земаља од Политике апсолутно никаквог хонорара не тражим.

Захваљујем Политици на њеном гостопримству.

А ви, Господине Уреднице, изволите примити са својим колегом Господином Тановићем уверење о моме особитом поштовању и моје поздравље.

Јелена Ј. Димитријевић

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Архива Живка Милићевића – Фонд млађих рукописа и архивалија Рукописног одељења Народне библиотеке Србије (Р 645/153,154,155)

Димитријевић, Јелена Ј. *Писма из Индије*. Београд: Библиотека Народног универзитета у Београду, 1928.

- ДИМИТРИЈЕВИЋ, Јелена Ј. *Седам мора и тире океана: иуштем око свейа*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије, 1940.
- ЂАКОВИЋ, Смиља. Ујак Аксентије (1932), Безвлашће (1937). У: ГАРОЊА, Славица. *Вриџајни: анџолоџија срџске женске џриџовейџке до 1950*. Београд: Vukotić media, 2016.
- МИЛИВОЈЕВИЋ, Драгољуб. *Полиџика: сведок наџеџ доба (1904–1984)*. Београд: Народна књига, 1984.
- РАДОВАНОВИЋ, Бранка. *Даница: Очи џуне звезда, руке џуне џрња*. Београд: Службени гласник, 2014.
- СКЕРЛИЋ ЂОРОВИЋ, Јелена. *Живой међу људима: мемоарски заџиси*. Зорица Хаџић (прир.). Нови Сад: Академска књига, 2014.
- ХАџИЋ, Зорица. „Белешка о заборављеној Смиљи Ђаковић.“ У: Прича: часопис за причу и приче о причама, Београд, септембар-децембар, 2014, год VIII, бр. 28–29, стр. 231–238.

Др Славица О. Гароња Радованаџ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
sgaronja@gmail.com